

presents the results of the empirical research of fear manifestation of children from two-parent and single-parent families. It is revealed that experiencing fears and anxiety is peculiar for junior school children from two-parent families; most of all they are afraid of death, animals and space. Junior pupils from single-parent families are characterized by anxiety, shy, emotional sensitivity, obsessive sense of danger. They are marked by the fear of death, animals, physical harm, they have medical, space and social fears.

Keywords: emotional sphere, fear, anxiety, junior school age, two-parent and single-parent family.

Подано до редакції 08.09.2014

УДК: 159.9.072.423

Л. М. Цибух

ЗАСТОСУВАННЯ АСОЦІАТИВНОГО МЕТОДУ У РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ДИТЯЧОГО ЦЕНТРУ (НА ПРИКЛАДІ УДЦ «МОЛОДА ГВАРДІЯ»)

У статті розглядаються особливості асоціативного методу, його застосування в експериментальній, соціальній психології, психоаналізі, психології особистості, у кримінології. Визначається роль метафоричних асоціативних карт у роботі практичного психолога та основні проблеми, при яких їх можна застосовувати у роботі з дітьми та дорослими. Обґрунтовано використання таких карт у роботі практичного психолога дитячого центру (дозволяють за короткий час виявити проблему дитини або підлітка). На конкретних прикладах показана ефективність застосування асоціативних карт у роботі з дітьми та підлітками в Українському дитячому центрі «Молода гвардія».

Ключові слова: асоціативний метод, діти, підлітки, Український дитячий центр «Молода гвардія», метафоричні асоціативні карти.

Постановка проблеми. Останнім часом педагогів, психологів та батьків турбує проблема здорового способу життя дітей та підлітків, їх фізичного та психічного здоров'я. Держава також приділяє увагу даній проблемі, відправляючи дітей із малозабезпечених та багатодітних родин до оздоровчих центрів. Тому питання роботи практичного психолога у дитячих центрах є досить актуальним. У той же час, робота психолога у таких центрах має певні труднощі. Так, наприклад, до труднощів роботи практичного психолога дитячих оздоровчих центрів відносять нетривалий час перебування дітей: у середньому 21 день. За цей короткий проміжок часу психологу потрібно не лише встановити, що турбує дітей та підлітків, а й надати необхідну допомогу. Саме тому актуальними в роботі практичного психолога дитячих центрів та літніх таборів є такі методи роботи, які дозволяють досить швидко виявити проблеми дітей і підлітків.

Власний досвід роботи у державному підприємстві «Український дитячий центр «Молода гвардія» показав, що одним з дієвих методів роботи з дітьми та підлітками є асоціативний метод. На нашу думку, це викликано автоматичним характером асоціацій та неможливістю дітей усвідомити, що асоціації якимось чином вказують на їх проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення асоціацій розпочалось ще в Давній Греції (Аристотель, Платон). Ці вчені механізм асоціацій пояснювали як згадування[1]. Але сам термін «асоціація» був запропонований набагато пізніше Дж. Локком, який пояснював ним виникнення забобонів. З се-

редини XVIII сторіччя асоціацію стали використовувати як пояснювальний принцип для психіки у цілому (Д. Гартлі, Т. Браун, Дж. Мілль), а з середини XIX сторіччя асоціації використовують у експериментальних та практичних дослідженнях. Учені цього часу (Г. Еббінгауз, Е. Крепелін, З. Фрейд та ін.) вважають асоціацію фундаментальним явищем, але його механізми пояснити ще не можуть. У XX сторіччі розпочинається активне вивчення асоціацій, їх типів та умов виникнення (Т. Браун, Д. Гартлі, Дж. Мілль, С. Л. Рубінштейн та ін.).

Останнім часом проблему асоціацій розглядав Моріц Егетмейер, який став одним з розробників метафоричних асоціативних карт. Ці карти використовуються в груповій та індивідуальній роботі як з дорослими, так і з дітьми. Асоціативні карти можна застосовувати під час роботи з дитячо-батьківськими та подружніми проблемами, при розв'язанні конфліктів, посттравматичному синдромі та ін.

Аналіз публікацій останніх років показав, що на сьогодні в Росії та Україні з метафоричними асоціативними картами працюють Любов Мошинська, Леонід Тальпіс, Тетяна Колошина та ін. Карти використовують у сімейній психотерапії, психодрамі, арт-терапії, психосинтезі та інших психотерапевтичних напрямках з метою допомогти людині розібратися з тим, що відбувається, та знайти вихід із складної ситуації.

Метою статті є аналіз особливостей використання асоціативного методу в роботі практичного психолога дитячого центру та визначення умов застосування

ня асоціативних карт під час роботи з дітьми та підлітками.

Виклад основного матеріалу. Асоціативний метод став застосовуватися у психології з кінця XIX сторіччя. Першим його описав Ф. Гальтон у 1879 році, коли досліджував «асоціації ідей». У подальшому даний метод розвивали Е. Крепелін (1892 р.), К. Юнг (1906 р.), Г. Кент та А. Розанов (1910 р.), В. Вундт (1911 р.), А. Р. Лурія (1932 р.), Д. Рапапорт із співробітниками (1946 р.) та ін.

Асоціативний метод є різновидом проєктивного методу і полягає у тому, що досліджуваний повинен швидко, не задумуючись, відповісти на слово, що промовляє експериментатор (стимул), першим словом, яке прийшло на думку (реакція). При цьому експериментатор звертає увагу не лише на словореакцію, а й на час реакції та особливості поведінки досліджуваного, оскільки визначено, що на емоційно значущі слова час реакції збільшується (відбувається психологічний захист) [1].

Спочатку асоціативний метод призначався для дослідження мотивації особистості і застосовувався у психіатрії, пізніше став застосовуватися для дослідницьких та психодіагностичних цілей [3].

На цей час застосування асоціативного методу в психології дуже широке. Він використовується в експериментальній психології, соціальній психології (виявлення лідера, згурованності), психоаналізі (пошук комплексів), психології особистості (виявлення психосемантики свідомості), для дослідження психічних хворих, у криміналістиці (ідентифікація правдивості свідчень, виявлення причетності до певних подій) та ін. Ефективність його застосування викликана автоматичним характером асоціацій, взаємозв'язком асоціацій з фізіологічними реакціями людини та низьким рівнем здібності керування людьми [2].

Крім окремих слів у якості «подразників» можна використовувати числа, склади, які не мають жодного сенсу, незнайомі слова, малюнки, кольорові плями, звуки та ін. [3].

Класичний асоціативний метод більше розрахований на роботу з дорослими, під час роботи з дітьми краще застосовувати малюнки, кольорові плями та ін., оскільки діти більш емоційні і краще працюють з тим, що для них цікаве та незвичне. Саме тому під час роботи з дітьми та підлітками ми зупинилися на малюнках. Для того, щоб працював асоціативний механізм, малюнки ми підібрали незвичні: метафоричні асоціативні карти. Такі карти у ігровій формі дозволяють психологу виявити проблему дитини або підлітка за досить короткий проміжок часу. Саме це стало для нас істотною перевагою, оскільки нетривалий час перебування дітей у дитячому центрі «Молода гвардія» змушує працюючого там практичного психолога підбирати такі методи роботи, які б за короткий проміжок часу давали певний позитивний результат.

Метафоричні асоціативні карти – це набір картинок розміром з гральну карту. Асоціативні карти

з'явилась ще у 1975 році, коли канадський мистецтвознавець і художник Е.Раман створив першу колоду і назвав її «ОН». Але у роботі з клієнтами ці карти були застосовані вперше у 1983 році, коли психотерапевт Моритц Егетмейер спробував за допомогою асоціативних карт підштовхнути своїх клієнтів до відвертої розмови про себе та свою проблему. На сьогодні існує 18 різних наборів асоціативних карт: ОН, Persona, Personita, Core, Saga, ЕССО, Tandoo та ін. Кожна колода карт розроблена з урахуванням певних особливостей: є карти для дорослих, а є для дітей, є карти для роботи з психотравмою, є карти-зображення (облич, ситуацій, образів), карти – функціональні відношення та ін. [4]. На одних картах зображені абстрактні малюнки та плями, на інших – конкретні образи, треті зображують життєві ситуації, четверті – казкові сюжети, деякі мають словесні посилання і т. ін.

Практики, які використовують метафоричні асоціативні карти (О. Демченко, Л. Мошинська, О.Рихмайер, О. Рассказова та ін.), вказують на наступні переваги їх застосування:

- створюють атмосферу безпеки та довіри;
- дозволяють швидко одержати необхідний об'єм інформації для якісної роботи з клієнтом та глибоко діагностувати його проблему;
- працюють з почуттями людини, зменшують внутрішній спротив;
- дозволяють звернутися до психотравмуючої проблеми клієнта через метафору, і тим самим уникнути його додаткової ретравматизації;
- показують актуальні хвилювання та потреби клієнта;
- дають можливість побачити дійсну картину міжособистісних відносин;
- покращують креативність людини;
- допомагають сформувати навички пошуку розв'язання проблемної ситуації;
- непомітно розв'язують проблеми, що пов'язані з емоційною сферою, невпевненістю у собі;
- запускають внутрішні процеси самозцілення;
- дозволяють знизити рівень стресу і надають ресурс для нових досягнень та ін. [4].

Наша практика роботи з асоціативними картами показала, що використання метафоричних асоціативних карт у роботі з дітьми та підлітками допомагає виявити їх актуальні проблеми та страхи, оскільки дитина мимовільно бачить у картинці саме те, що її хвилює, і в той же час застосування асоціативних карт дозволяє уникнути додаткової травмуючої ситуації, пов'язаної з наполегливим розпитуванням з боку дорослої людини. А це дуже важливо для соціально незахищених дітей та підлітків, які перебувають в Українському дитячому центрі «Молода гвардія».

Метафоричні асоціативні карти ми використовуємо з дітьми та підлітками під час індивідуальної консультативної роботи. Робота з картами відбувалася наступним чином: я пропонувала дитині (підлітку) взяти участь у нескладній грі. Розкладала колоду вія-

лом малюнками донизу, просила обрати будь-яку карту і уважно її розглянути. Далі запитувала:

- 1) що дитина бачить на малюнку;
- 2) які почуття у неї виникли і чому;
- 3) чому виникла дана ситуація (або що, на думку дитини, передувало зображеній ситуації) і т. ін.

Питання варіювалися у залежності від зображення на карті та розповіді дитини, основне – щоб дитина розповіла історію, яку вона придумала, дивлячись на малюнок карти. Саме у цій історії і проявляється (не очікувано для розповідача) основне, що його турбує.

Іноді така робота дозволяла розібратися у досить складних випадках, іноді приносила зовсім несподівані результати.

Приклад 1. До мене на індивідуальну консультацію попросився хлопець 15 років, курсант військового училища. Чому прийшов до психолога, пояснити не міг: «Просто хочу поговорити». Говорили... і про сім'ю, і про кохану дівчину, і про друзів... Жодних серйозних проблем. Але ж щось хлопця тривожить! Запропонувала погратися у «незвичайні карти». Дав згоду. Підліток витягнув карту, довго роздивлявся. Спочатку сказав: «Це повна дурня, я тут нічого не розумію» і замовк. Я також мовчала. І тут почалося: «Та тут видно, що йому погано. Дістало вже все... Він думав, що його чекає відпочинок, а знов почалася муштра: розпорядок, розпорядок... Дістало!» Виявилося, що хлопець їхав до оздоровчого центру з надією відпочити, займатися тим, що хочеться, а не тим, що вимагають. Але зіткнувся знов-таки з чітким розпорядком, як і у військовому училищі, коли розписана майже кожна година, і усі знаходяться під наглядом вожатих. Під час подальшого консультування ми обговорили виявлену проблему, знайшли багато позитивного у заходах, які проводив дитячий центр «Молода гвардія», дійшли висновку, що відпочинок вдається, і підліток заспокоївся. Але несподіванкою для мене було те, що він сам не міг зрозуміти, що ж його турбує, все ж нібито добре: нові друзі, вподобаній дівчині подобається, рідні цікавляться його ділами... Ось так асоціативні карти допомогли підлітку побачити і зрозуміти власну проблему.

Приклад 2. Дівчинка, 7 років. Постійно плаче, хоча ніхто її не ображає, у «Молодій гвардії» їй дуже подобається, хоча у подібному дитячому оздоровчому центрі вона вперше. Сім'я неповна: лише мама, але дитина добре вдягнена, доглянута, видно, що її люб-

лять. За мамою скучила, але стверджує, що плаче не через це. Під час консультації помітила карти, зацікавилась. Погратися з ними погодилась одразу. У ході роботи з асоціативними картами зізналася, що плаче все-таки через сильну тугу за мамою, а зізнатися боялася, щоб не засміяли інші діти.

Позитивно зарекомендували себе асоціативні карти і під час роботи з дітьми та підлітками, які звикли мислити раціонально, усьому знаходити логічне пояснення та усе тримати під контролем.

Приклад 3. Дівчина 14 років. Мати працює психологом, тому дитина усьому знаходить пояснення, намагається розібратися в усьому детально. Прийшла з невизначеною проблемою. Під час консультативної бесіди стверджувала, що ніяких проблем немає, просто «зі мною щось не те...». На пропозицію пограти у «психологічні карти» здивовано відповіла, що перший раз про таке чує: «У мамі їх немає». У ході роботи з асоціативними картами протягом трьох зустрічей було виявлено, що у матері другий шлюб, дівчина добре відноситься до вітчима, а от з рідним батьком спілкуватися не хоче, через що почуває себе винною. Почуття провини збільшується у моменти, коли батько або його рідні намагаються всупереч волі дівчини чимось допомогти. Матері дана проблема здається незначною, тому вона вважає, що дочка повинна сама з усім розібратися. Після обговорення виявленої проблеми та пошуку оптимальних шляхів її розв'язання дівчина зробила висновок: «Класні карти! Допомогли розібратися у собі та своїх бажаннях».

Наведені приклади дозволили наочно продемонструвати ефективність застосування метафоричних асоціативних карт у роботі практичного психолога дитячих центрів з дітьми і підлітками різного віку.

Висновок. Метафоричні асоціативні карти є досить ефективним методом роботи з дітьми та підлітками, оскільки дозволяють прояснити актуальні проблеми, особливості міжособистісних взаємовідношень і у той же час не викликають напруженості під час спілкування з психологом. Цей метод є незамінним у роботі практичного психолога дитячого центру через його оперативність.

Перспективним напрямком наших подальших досліджень є визначення ефективності використання асоціативних карт порівняно з іншими психологічними методиками на базі дитячого табору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Немов Р. С. Психологія: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений: В 3 книгах. – 4-е изд. / Р. С. Немов. – М.: ВЛАДОС, 2003. – Книга 2: Психология образования. – 608 с.
2. Попова Т. В. Ассоциативный эксперимент в психологии: учебное пособие / Т. В. Попова. – М.: Флинта: МПСИ, 2006. – 12 с.

3. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. — М.: АСТ, Харвест. 1998. – 660 с.

4. Рассказова Е.В. Метафорические ассоциативные карты как инструмент в работе практического психолога [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.b17.ru/article/15482/> - Назва з титул. Екрана

REFERENCES

1. Nemov, R. S. (2003). *Psikhologiya: kniga dlya studentov visshikh pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy. Kniga 2: Psikhologiya obrazovaniya [Psychology: A textbook for students of higher educational institutions. Book 2: Educational psychology]*. Moscow : VLADOS [in Russian].
2. Popova, T. V. (2006). *Assotsiativnyi experiment v psikhologii: uchebnoe posobie [Associative experiment in Psychology: a textbook]*. Moscow : Flinta : MPSI [in Russian].
3. Golovin, S. Yu. (Eds.). (1998). *Slovar prakticheskoy psikhologii [Dictionary of a practical psychologist]*. Moscow : AST, Harvest [in Russian].
4. Rasskazova, E. V. (n.d.). *Metaforicheskie assotiativnye karty kak instrument v rabote prakticheskogo psikhologa [Metaphorical conceptual maps as a tool in the work of a practical psychologist]*. Retrieved from : <http://www.b17.ru/article/15482/> [in Russian].

Л. Н. Цибух

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АССОЦИАТИВНОГО МЕТОДА В РАБОТЕ ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА ДЕТСКОГО ЦЕНТРА (НА ПРИМЕРЕ РАБОТЫ УДЦ «МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ»)

В статье рассматриваются особенности ассоциативного метода, его использование в экспериментальной, социальной психологии, психоанализе, психологии личности, в криминологии. Определяется роль метафорических ассоциативных карт в работе практического психолога и основные проблемы, при которых их можно применять в работе с детьми и взрослыми. Обосновано использование таких карт в работе практического психолога детского центра (позволяют за короткое время выявить проблему ребёнка или подростка). На конкретных примерах показана эффективность применения ассоциативных карт в работе с детьми и подростками в Украинском детском центре «Молодая гвардия».

Ключевые слова: ассоциативный метод, дети, подростки, Украинский детский центр «Молодая гвардия», метафорические ассоциативные карты.

Л. М. Тsybukh

USE OF ASSOCIATION METHODS IN THE WORK OF CHILD CENTER'S PRACTICAL PSYCHOLOGIST (BY THE EXAMPLE OF UCC "MOLODA HVARDIYA")

The article discusses the features of associative method, its use in experimental, social psychology, psychoanalysis, psychology of personality, in criminology. It was determined on the basis of conducted theoretical analysis that the efficiency of the association method is caused by the following factors: automatic nature of the association, correlation of associations with human physiological responses and low capacity of associations' management by people. The peculiarities of the metaphorical use of conceptual maps and major issues in which they can be used in work with children and adults were identified. The use of such maps in the work of a child center's practical psychologist was justified (they allow to identify the problem of a child or a teenager in a short period of time). Specific examples (an adolescent of 15 years old, 14-year-old girl, a girl of 7 years old) show the efficiency of the use of conceptual maps in the work with children and adolescents of different ages and gender in the Ukrainian child center "Moloda hvardiia". Based on the practical application of metaphorical conceptual maps in her work, the author concludes that these maps help to create trust-based environment, can identify actual problems of children and teenagers quite quickly, especially their interpersonal relationships. Application of metaphorical conceptual maps is a very effective method of working with children and teenagers in child centers, as they allow clarifying current problems and at the same time take a little time and do not cause tension in communication with a psychologist. The use of conceptual maps in the work in child center "Moloda hvardiia" showed that this method is indispensable in the work of a practical psychologist in a child center because of its efficiency and effectiveness while working with children and teenagers of all ages.

Keywords: association method, children, teenagers, Ukrainian child's center "Molodaya Hvardiya", metaphorical conceptual maps.

Подано до редакції 08.09.2014